

343.431

EKSPLOATACIJA ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA

Msc Maja Grujić*

Apstrakt:

U radu se analizira eksploatacija žrtava trgovine ljudima, kao centralni element krivičnog dela trgovine ljudima. Iako je vid seksualne eksploatacije najpoznatiji, eksploatacija žrtava može se javiti i u vidu radne eksploatacije, prinudnog učešća u oružanim sukobima, prinudnog vršenja kriminalnih radnji, uzimanja ljudskih organa i delova tela, prinudnog braka, ilegalnog usvojenja. Istovremeno, prikazan je i položaj žrtava kroz podršku međunarodne zajednice i domaćeg zakonodavstva.

Ključne reči: trgovina ljudima, eksploatacija žrtava, položaj žrtava trgovine ljudima.

UVOD

Trgovina ljudima je jedan od najtežih oblika krivičnih dela u savremenom svetu koji najdrastičnije i najbrutalnije ugrožava osnovna ljudska prava licima koja postanu njegove žrtve. Trgovina ljudima se svrstava u krivična dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom.¹ Pravo na život i slobodu predstavljaju, s jedne strane, nepovrediva prava svakog ljudskog bića, a s druge, imperativne norme domaćeg i međunarodnog prava i demokratskog društva. Imajući u vidu činjenicu da poštovanje ljudskih prava predstavlja civilizacijsku normu koja počiva na demokratskim principima, pozitivna obaveza državnih organa je da preventivnim i represivnim delovanjem u suzbijanju krivičnog dela trgovine ljudima preuzmu sve neophodne korake.

Među onima koji se bave borbom protiv trgovine ljudima, sve više ljudi smatra da je sadašnja usmerenost na seksualno iskorišćavanje žena i devojaka preuska i da je potrebno obezbediti dodatne resurse kako bi se izučili i drugi oblici trgovine ljudima, kao što je radna eksploatacija.

Osnovni cilj izvršilaca krivičnog dela trgovine ljudima je da novac zarađuju dugoročnim izrabljivanjem svojih žrtava. Da bi u tome uspeli, čine sve za zaštitu svoje investicije, tj. obezbeđuju da žrtva nastavlja da radi kako joj je naloženo i da

* Saradnik u nastavi na Departmanu za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru.

¹ Član 388, Krivični zakonik Republike Srbije, "Službeni glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009 i 111/2009.

ne pokušava pobeći. Zbog toga, trgovci ljudima čine sve kako bi obezbedili stalni nadzor nad žrtvama. Pristanak žrtve na eksploataciju je irelevantan kad god je prisutan neki oblik prinude. U mnogim slučajevima je nivo psihičkih i fizičkih povreda toliko ozbiljan i trajan da ne postoji mogućnost da se fizičko i mentalno zdravlje žrtve kompletno medicinski sanira.

Najčešće žrtve trgovine ljudima su žene i deca, mada u poslednje vreme raste broj i muškaraca kao žrtvi. Trgovina ženama u cilju seksualne eksploatacije je oblik trgovine ženama o kome se najviše zna i najčešće govori u javnosti, a javlja se u tri osnovna oblika: u cilju seksualne eksploatacije, radi eksploatacije (domaćeg) rada i u cilju sklapanja braka (mail-order brides). Trgovina decom se, osim u cilju seksualne eksploatacije, i eksploatacije rada, vrši i u cilju njihove eksploatacije za vršenje krivičnih dela i drugih asocijalnih ponašanja, za trgovinu organima, radi usvajanja i slično. Trgovina muškim migrantima je u tesnoj vezi sa krijumčarenjem migranata i u osnovi se svodi na razne oblike eksploatacije (prisilan rad).

EKSPLOATACIJA ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA

Iako je trgovina ljudima u cilju seksualne eksploatacije oblik o kome se najviše zna, eksploatacija žrtava trgovine ljudima može se javiti u sledećim vidovima:

– seksualna eksploatacija (seksualno ropstvo); Seksualna eksploatacija - kako i sama reč govori, predstavlja takav vid eksploatacije - ropstva uspostavljenog nad žrtvom trgovine ljudima, pri čemu je žrtva isključivo samo seksualno eksploatisana (neretko i drugim vidom eksploatacije) od zasniavanja ropstva pa do okončanja takvog odnosa (vrlo često se takav odnos po žrtvu završava kobno tj. ubistvom ili samoubistvom žrtve).

Ovaj vid eksploatacije može imati više različitih oblika, pri čemu žrtve, zavisno od oblika, mogu biti muškarci, žene ili deca: nekomercijalno seksualno ropstvo; komercijalno seksualno ropstvo: prostitucija (muška, ženska, dečja); pornografija (snimanje pornografskih filmova, izvođenje pornografskih predstava); „seks turizam”, koji zapravo obuhvata prostituciju i pornografiju (najčešće pedofiliju i pedopornografiju) i kombinovano seksualno ropstvo.

Nekomercijalno seksualno ropstvo, podrazumeva seksualnu eksploataciju žrtve, gde „vlasnik” žrtve uz upotrebu sile i pretnje ili drugaim načinom (ucenom i sl.) primorava žrtvu na seksualno opštenje sa njim mimo njene volje, i tako u nedogled. Kod ovog vida ropstva, pored klasične trgovine ljudima, postoje i drugi vidovi krivičnih dela na teret žrtve kao na primer sliovanje, iznuda i slično. Kod ovog vida trgovine, važno je napomenuti da se žrtva od strane vlasnika ne primorava na seksualnu eksploataciju sa trećim licima, radi sticanja imovinske dobiti za sebe ili drugoga.

Komercijalna seksualna eksploatacija, podrazumeva eksploataciju žrtve od strane njenog „vlasnika”, neki određeni ili ne određeni vremenski period uz pribavaljanje za sebe (na račun i štetu žrtve koju eksploatiše), od strane trećeg lica

(konzumenata usluge), materijalne nadoknade ili drugog vida materijalno - imovinske koristi. U ovaj vid eksploatacije spadaju: a) prostitucija; b) pornografija; c) „seks turizam”.

Prostitucija je pružanje seksualnih usluga za novac ili drugu materijalnu nadoknadu. Prostitucija potiče od latinske reči *Prostituere* „javno se izlagati bludu”. Blud u ovom smislu podrazumeva vulgarno zadovoljavanje polnog nagona koje se kosi sa moralnim normama određene društvene grupe. Žena koja se bavi prostitucijom naziva se „prostitutka”, a muškarac „prostitut” ili „žigolo”. Bavljenjem prostitucijom primat imaju žene, ali ne zaostaju ni muškarci iz različitih razloga i pobuda.

Prostitucija je različito regulisana u različitim zakonodavstvima, u mnogim zemljama je zabranjena zakonom (kod nas i zemljama u regionu), u nekim delimično zabranjena (u Brazilu i Danskoj), u nekim je pak dozvoljena i legalizovana u potpunosti (kao na primer u Holandiji i većini Skandinavskih zemalja). Kod ovog vida seksualne eksploatacije, kada je trgovina ljudima u pitanju, karakteristično je da „trgovci” ne prezaju da za žrtve uzimaju sva ljudska bića, bez obzira na pol i starosnu dob, što podrazumeva i najosetljiviju kategoriju populacije, a to su deca (najveća seksualna eksploatacija dece jeste na Tajlandu i Vijatnamu, gde je prostitucija zabranjena ali se zabrana ne sprovodi rigidno i ako su kazne velike kako za makroe tako i za uživaocce pružene seksualne usluge).

Pornografija je vid komercijalne seksualne eksploatacije svih ljudi bez obzira na pol i starosnu dob, gde su žrtve primorane na snimanje pornografskog sadržaja koji se kasnije prikazuje za novac trećim licima tzv. voajerima i slično. Kategorizacija ovakvog sadržaja je izvršena uglavnom prema starosnoj dobi aktera i prema potrebama pornografskog tržišta. Žrtve se primoravaju na sve vrste bluda pred objektivima kamera, za potrebe „bolesnog” pornografskog tržišta, u pornografiji najsvirepiji oblik, jeste onaj kojim se žrtva pri završetku seksualnog čina svirepo ubija uz svakojake okrutne metode. Pored ubistva, neretka su (a kao drugi teži oblik prilikom izrade pornografskog sadržaja) i svirepa silovanja, koja se uživo snimaju, na tek otetim žrtvama ili žrtvama koje pružaju otpor, gde poenta takvog sadržaja, nije samo seksualni čin sa elementima nasilja nad žrtvom, već posmatranje (od strane tzv. gledaoca tog sadržaja) same patnje žrtve pre, za vreme i posle završenog takvog oblika seksualnog čina. Kreatori ove vrste industrije, prosto se takmiče u kreativnosti novog oblika i načina seksualne eksploatacije, a sve u cilju pridobijanja veće gledanosti i pribavljanja materijalne koristi za sebe ili treća lica, pa tako danas postoji pregršt internet ilegalnih sajtova i stranica koje obiluju raznovrsnim sadržajima za prikazivanje ovog vida eksploatacije.

„Seks turizam”, koji zapravo obuhvata prostituciju i pornografiju (najčešće pedofiliju i pedopornografiju), podrazumeva sve oblike seksualne eksploatacije, gde se uživaoci pruženih usluga, pod maskom turista, u prethodno dobro dobijenim informacijama, upućuju na destinacije zemalja u kojima je takav vid pružanja usluga dozvoljen, delimično ograničen ili se zabrana ne sprovodi rigidno ili gotovo uopšte, radi zadovoljenja svojih „fantazija” (Tajland, Vijatnam, Indonezija, i sl.).

Najveću grupu ovakvih turista čine pedofili iz velikog broja zemalja u kojima zbog rigidnosti pravosudnog sistema, nisu u mogućnosti da u svojim domicilnim zemljama ispune svoje fantazije.

Žrtve su pored uobičajne prisile od strane „vlasnika”, primorane i na veoma ljubazno ponašanje prema uživaocu ovakve usluge (što za žrtvu predstavlja veći stepen patnji), kao i pretnju da će biti i likvidirana ukoliko „klijent” iznese vrstu prigovora na loš rad ili ophođenje prema njemu od strane žrtve „vlasniku”.² Uživaoci te vrste usluga vrlo dobro znaju za takve tretmane prema žrtvama od strane vlasnika, i gotovo uvek zloupotrebljavaju poziciju žrtve, pa zarad ispunjenja svojih „bolesnih” fantazija, dodatno žrtvu muče i opterećuju svojom svirepom „kreativnošću” prilikom ostvarenja i zadovoljenja svojih fantazija.

Kombinovana seksualna eksploatacija, podrazumeva, kako to sama reč kaže, kombinaciju svih prethodno navedenih vidova i oblika ove vrste eksploatacija, sa svim njihovim karakteristikama koje su takođe pomenute. Jedino što nije pomenuto, a što se može zaključiti iz priloženog, jeste da je ovo najgori vid eksploatacije po žrtvu, a ujedno i najisplativiji po vlasnika žrtve.

– radna eksploatacija (radno ropstvo); Radna eksploatacija - ropstvo, predstavlja vid ropstva žrtava trgovine ljudima, pri čemu je žrtva radno eksploatisana za obavljanje svakojakih poslova uz gubitak privilegija, nadoknade i slično. Milioni žena i dece, ali i muškaraca, su primorani na prostituciju, služenje u kućama, prosjačenje, rad na plantažama, u fabrikama, na gradilištima, kao i na druge oblike prinudnog rada. Njima se trguje transnacionalno – između država i interno - unutar granica jedne zemlje. Uz to, na svetu ne postoji država u kojoj nije zastupljen nijedan vid trgovine ljudima pa ni ovaj.

Sloboda od ropstva, prinudnog ili obaveznog rada čini deo klasičnog prava na slobodu i nezavisnost ljudskog bića. Univerzalna Deklaracija o ljudskim pravima ovo pravo smešta između prava na život, slobodu i sigurnost lica, s jedne strane i slobode od mučenja i ostalih nečovečnih ili ponižavajućih postupanja, s druge strane. Definicija prinudnog rada u literaturi najčešće se preuzima od Međunarodne organizacije rada (MOR), tačnije iz njene Konvencije br. 29 o prinudnom ili obaveznom radu (1930.). U smislu Konvencije, izraz „prinudni ili obavezni rad“ označava svaki rad ili uslugu koja se zahteva od neke osobe pod pretnjom neke kazne ili pod prinudom, a za koji se ta osoba nije prijavila dobrovoljno (čl. 2., st. 1).³ MOR-ova definicija prinudnog rada uključuje dva

---

²Britanski policijski inspektor P. Brajant već nekoliko godina učestvuje u timovima koji obučavaju službe balkanskih zemalja da se bore protiv trgovine ljudima u okviru međunarodne organizacije za migracije. Na osnovu svog iskustva kaže da veliki broj žena i maloletnih devojčica završi u Engleskoj i dodaje: „Tamo prostitucija raste do neverovatnih razmera. Seks industrija je veoma razvijena. Mnogo je žena iz Srbije, iz balkanskih zemalja i iz istočne Evrope, završavaju u zapadnoj i severnoj Evropi. One su žrtve nasilja i mnoge od njih budu i ubijene. U mom gradu, Londonu, nalazimo mnoge žene ubijene kako raskomadane plutaju u reci Temzi. One su nesumnjivo žrtve trgovine, koje uglavnom potiču sa Balkana i iz istočne Evrope”.

³L. Betten, *International Labour Law*, Kluwer, Deventer-Boston, 1993., str. 125.

osnovna elementa: rad ili uslugu koji se zahtevaju pod pretnjom neke kazne ili prinude i da taj rad nije preduzet dobrovoljno.

Za postojanje prinudnog rada nije neophodno da kazna ima oblik krivične sankcije, već je dovoljno da ona označava i gubitak prava ili privilegija. Pretnja kaznom može imati više različitih oblika. Najdrastičniji oblici uključuju i psihičko nasilje ili pritisak, ili čak pretnju smrću žrtvi ili njoj bliskim osobama. Takođe, nasilje može imati i prepređen oblik, nekad čak može biti i psihološke prirode. Na osnovu MOR-ovih nalaza, pretnja može uključivati i strah od potkazivanja žrtve policiji ili imigracionim vlastima u slučaju nezakonitog rada, ili seoskim starešinama, u slučaju primoravanja mladih devojaka na prostituciju u udaljenim naseljima.⁴ Prinudni rad može se obavljati i pod pretnjom kazni koje su finansijske prirode, uključujući ekonomske kazne u vezi duga, neispaćivanja zarade ili gubitak zarade povezane sa pretnjom otkazom, ukoliko radnik odbije da radi prekovremeno izvan onoga što je utvrđeno ugovorom o radu ili nacionalnim zakonodavstvom. Takođe, poslodavci ponekad zahtevaju od radnika da im predaju svoja lična dokumenta, što im omogućava da, pod pretnjom konfiskacije tih dokumenata, zahtevaju prinudni rad. U stanje prinudnog rada može se doći i rođenjem u „statusu“ roba; prodajom osobe; prouzrokovanim zaduživanjem, prevarom ili lažnim obećanjima o vrsti i uslovima rada, i slično. Ropstvo se, za razliku od prinudnog rada, određuje kao „potpuna kontrola nad licem u cilju ekonomske eksploatacije, putem nasilja ili pretnje nasiljem“.

Problemom prinudnog rada bavi se, posredno ili neposredno, više međunarodnih dokumenata. Najznačajnije konvencije međunarodne organizacije rada su: a) Konvencija br. 29 o prinudnom ili obaveznom radu (1930)⁵ i b) Konvencija br. 105 o ukidanju prinudnog rada (1957.).⁶

Na osnovu podataka MOR-a, u svetu je trenutno prinudnim radom zahvaćeno više od 12 miliona ljudi. Od tog broja, oko 9,8 miliona eksploatisano je od strane privatnih subjekata, uključujući i preko 2,4 miliona žrtava trgovine ljudima. Žene i deca su posebno ranjive kategorije, ali i muškarci, posebno u sektorima građevinarstva i rudarstva. Prinudni rad postoji u razvijenim, kao i u zemljama u razvoju. On je globalni problem, manjeg ili većeg obima. Ipak, najviše ljudi je zahvaćeno prinudnim radom u regionu Azije i Pacifika (oko 9,5 miliona), zatim u Južnoj Americi i na Karibima (oko 1.300.000), pa u Podsaharskoj Africi (660.000).⁷

Ovaj vid trgovine ljudima takođe ima više oblika: eksploatacija u poljoprivrednom sektoru; eksploatacija u industrijskom sektoru; eksploatacija u uslužnom sektoru; eksploatacija u domaćinstvu i kombinovana eksploatacija.

⁴ MOR, A global alliance against forced labour, Global Report under the Follow-up to the ILO Declaration on undamental Principles and Rights at Work, International Labour Office, Geneva, 2005., str. 5.

⁵ „Službene novine“ Kraljevine Jugoslavije, br. 297-CXI, od 22. decembra, 1932. godine.

⁶ Konvencija broj 105, o ukidanju prinudnog rada, „Službeni glasnik RS.“ – Međunarodni ugovori, br. 13/2002., Ovo je bila jedina konvencija iz reda osnovnih, koje Jugoslavija nije ratifikovala.

⁷ ILO, Combating Forced Labour: A Handbook for Employers&Business, International Labour Office, Geneva, 2008, str. 13.

– dužničko ropstvo; Zanimljiva je činjenica, da ljudi kod ove vrste eksploatacije, svesno sebe dovode u takav položaj, jer često olako shvataju ozbiljnost problema, neumerno troše i uzdaju se u imaginarni faktor sreće, i gotovo nikad ne isčitaju obavezujući dokument o varaćanju duga do kraja, u kojem je veoma sitnim slovima ispisano da je kamata za uzeti novac veoma visoka, ili da se procenat koji je ispisao (a malog je iznosa uglavnom), obračunava u dnevnom iznosu. Žrtva problem veoma često shvati ozbiljno onda kada dodje vreme za naplatu potraživanja, i kada „zelenaš“ uz pretnju fizičkom torturom žrtve ili njegove porodice, primorava da žrtva obavlja svakojake poslove, ne bi li time isplatila dug koji mu duguje. Često taj rad bude praćen novim kamatama koje žrtva obično nije nikada u mogućnosti da plati, pa se iskorišćava sve više i više, sve dok se zelenaš „sažali“ (što je veoma retko), da dug navodno otpiše ili predstavi žrtvi da je isti ona otplatila, a veoma su izraženi slučajevi, kada se žrtva zbog nemogućnosti otplate, odluči na samoubistvo ili ubistvo „zelenaša“.

– ilegalno usvojenje; Ilegalno usvojenje je vid eksploatacije koji se uspostavlja nad detetom i može se manifestovati kao: „nepravo“ eksploatisanje ilegalnim usvojenjem deteta koje postoji u slučajevima kada je usvojenje izvršeno na nezakonit način, i nakon toga dete živi sa novim roditeljima bez ikakvih dodatnih oblika eksploatacije. Sam položaj žrtve, zbog načina na koji je u njega dovedena, smatra se eksploatacijom; i „pravo“ eksploatisanje ilegalno usvojenog deteta koje postoji u slučajevima kada je, pored toga što je „nepravo“ dete i dodatno eksploatisano drugim vidovima i oblicima: seksualno, radno, primoravanjem na vršenje određenih kriminalnih radnji ili trgovinom ljudima u užem smislu.

Nepravo eksploatisanje ilegalnim usvojenjem deteta, kao što je navedeno postoji onada kada dete ne završi u posed trećeg lica na dalje eksploatisanje u nekom drugom vidu (prosjachenje, vršenje krivičnih dela i sl.), već isto bude nastavilo život i bilo dalje uzgajano u nekoj drugoj porodici, vrlo često, gotovo uvek dovedeno i držano u zabludi, da su ljudi kod kojih živi njegovi pravi biološki roditelji. Kod ovog vida eksploatacije, koji se naziva eksploatacijom zbog samog položaja žrtve, zbog načina na koji je u njega dovedena, uglavnom se trguje sa novorođenčad, kada ista na razne načine budu otuđena od pravih roditelja i budu prodana po enormnim ciframa nesrećenim ljudima koji nisu u mogućnosti da imaju svoju biološku decu, a očajno žele, kao i porodicu, pa iz tog očaja, vrlo često se odlučuju na takav korak.

Ovde dakle, dete uglavnom biva, po nekim postulatima iz policijske prakse, prilikom operativnog rada po saznanju za krivično delo Trgovina ljudima (čl.388 KZ RS, "Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009 i 111/2009), smešteno u veoma dobro situiranim i imućnim porodicama, često sa daleko boljim uslovima za život nego kod svojih pravih roditelja. Takođe, po saznanju da je dete - žrtva, ako to sazna u nekim kasnijim godinama, gotovo uvek traži da upozna svoje biološke roditelje, mada ima i primera da i ne žele, a razlozi za to su mnogobrojni, često praćeni pretnjama od strane sadašnjih roditelja.

Takođe, česti su slučajevi da dete - žrtva, o tome sazna od tzv. „sadašnjih roditelja“, veoma kasno, na samrti istih, koji im to saopštavaju u trenutku slabosti, tzv. „griže savesti“, što predstavlja motiv žrtve na odluku da potraži ili ne potraži svoje prave biološke roditelje (u većem broju slučajeva žrtva istražuje o svojim pravim biološkim roditeljima), a u zavisnosti od samoinijacitive, i drugih faktora (tragova koji su ostavljeni od strane tzv. „trgovca“) iste pronalazi ili ne. Kod starije i svesnije dece, na većem životnom stupnju, ista su svesna odlaska u drugu porodicu, vrbovana su, poznaju ili ne (ako su u pitanju deca iz sirotišta) svoje prave biološke roditelje, neretko su i prodavani radi usvojenja.

Ovde je uvek umešano osoblje iz porodilišta (sam doktor, sestre, babice, čistačice i dr.), koji direktno trguju novorođenčadima, ili posredno preko nekog drugog „trgovca“. Postoje i slučajevi, da trgovci upadaju u porodilišta i otimaju decu. Kada ovo čini osoblje klinike, oni unapred imaju pripremljenu šemu i način na koji to čine, koje prati i falsifikovana dokumentacija za novorođenčad, koju oni proknjižavaju u svojim bolničkim dosijeima i prikazuju je kao pravu. Ovde, modus operandi otimanja dece je uglavnom sledeći: a) koristi se postporođajni traumatski momenat majke (koji se često dodatno otežava uz sedative koji se daju majci odmah nakon porođaja), da se majci saopšti da je dete navodno mrtvo, bez pokazivanja deteta majci, a da isto već nakon porođaja bude predato nekom trećem licu (trgovcu), sa pripremljenom dokumentacijom o smrti deteta za biološke roditelje i dokumentacijom o navodnom rođenju deteta sa podacima o roditeljima koji preuzimaju decu; b) da se dete da majci na uvud a da joj se predoče „problemi“ koje dete ima i koji mogu da ga koštaju života, da pod tim izgovorom, dete nose u drugi deo bolnice tj. u neko drugo odeljenje bolnice, pa joj naknadno saopšte da je dete podleglo problemima nakon porođaja, tj. tek onda kada dete već bude dato trećem licu.

Pravo eksploatacije ilegalno usvojenog deteta, nažalost je daleko veća, surovija i opakija pojava po žrtvu - dete, i postoji u slučajevima kada je, pored toga što je „nepravo“, dete i dodatno eksploatisano drugim vidovima i oblicima: seksualno, radno, primoravanjem na vršenje određenih kriminalnih radnji i sl. Svuda u svetu pa i kod nas, deca bivaju i kidnapovana radi ove ili druge vrste eksploatacije pa i prodavana od strane samih roditelja ili rođaka.⁸

---

⁸ U afričkim i azijskim zemljama deca se najčešće eksploatišu za fizički i manuelni rad, dok je u zapadnim zemljama češći slučaj seksualnog iskorišćavanja dece. Konkretni podaci o broju dece žrtava trgovine su teško dostupni, jer se radi o pojavi koja nije vidljiva i o kojoj se ne govori. Vrlo malo dece se javlja na SOS telefon organizacije "Astra". Odeljenja za suzbijanje maloletničke delinkvencije, daju svoj doprinos u onim granicama koliko je to u mogućnosti. Kada kažemo u „mogućnosti“, neophodno je pojasniti: kad je u pitanju dete ili maloletno lice koje je predmet trgovine ili žrtva u toj trgovini, još teže je doći do tog podatka, nego što je to slučaj sa licima koja nisu maloletna, zato što u većini slučajeva dete je bukvalno predmet. U jednom velikom procentu trgovine decom prethodi krivično delo od strane samih roditelja, a to je zapuštanje ili zlostavljanje maloletnih lica, zanemarivanje u procesu obrazovanja i slično, a na tome se samo kao na jednoj dobroj podlozi nadogradi nešto što je kriminalna aktivnost. Često u razgovorima sa roditeljima identifikuje se da nije problem u tome što je dete otišlo bez njihovog znanja, da nije problem u tome da ne znaju gde je dete ili što je slučajno otišlo na

Ovo je najsvirepiji oblik trgovine ljudima, ne samo zbog načina eksploatacije, već zbog toga što je njime obuhvaćena najosetljivija populacija, a to su deca, koja čak i da blagovremeno budu otkrivena, nose psihičke traume koje im se kasnije manifestuju na ceo život i prate ih, kroz isti do njegovog okončanja. Deca koja budu otkrivena i data u tzv. „sigurnim kućama” usled nemogućnosti adaptacije, postaju kriminalci koristeći i usavršavajući kriminalna znanja stečena za vreme dok su bili žrtve.

– prinudni brak;

Prinudni brak je vid trgovine ljudima pri kome se žrtva eksploatiše ulogom bračnog druga u braku koji je sklopljen prinudno. Iz ovoga možemo zaključiti, da ovaj vid eksploatacije je uvek sprezi sa vršenjem i drugih krivičnih dela pod prisilom (kao na primer silovanjem i sl.).

Ovaj vid trgovine ljudima ima brojne oblike: s obzirom na pol bračnih drugova, na pol i uzrast žrtve, kao i na broj žrtava koje se prinudno eksploatišu ovim vidom trgovine ljudima.⁹

S obzirom na pol bračnih drugova: prinudni heteroseksualni brak i prinudni homoseksualni brak. S obzirom na pol i uzrast žrtve, oblici trgovine ljudima mogu biti: prinudni brak sa ženom; prinudni brak sa detetom; prinudni dečji brak; i prinudni brak sa muškarcem. S obzirom na broj žrtava koje su eksploatisane na ovaj način, prinudni brak može imati sledeće oblike: prinudni monogamni brak; prinudni poligamni brak; i prinudni monoandni ili poliandni brak (teorijska pretpostavka).¹⁰

– uzimanje ljudskih organa i delova tela;

Oduzimanje ljudskih organa i delova tela je vid eksploatacije čije su žrtve eksploatisane na taj način što im je uzet organ iz organizma, ili deo tela. U ovom slučaju može postojati nekoliko oblika eksploatacije s obzirom na: vrstu ljudskog tkiva koje se uzima; na postojanje saglasnosti davaoca (donora) ili ne; da li se tkivo uzima od živog čoveka ili leša i s obzirom na cilj tj. svrhu oduzimanja ljudskog tkiva.

S obzirom na vrstu ljudskog tkiva koje se uzima: uzimanje ljudskih organa i uzimanje delova ljudskog tela.

Uzimanje ljudskih organa, podrazumeva, da se sa zdrav organ (srce, bubreg, jetra i drugi) iz organizma zdravog čoveka, hiruškim putem odstrani i da se isti hiruškim putem usadi u organizam drugog bolesnog čoveka kome je taj organ neophodan da nastavi život, u medicini se ovaj proces naziva „transplantacija

---

određeno mesto, već iz samog tog razgovora identifikuje se nešto što je krivično delo koje u sebi često apsorbuje jedan lanac samih učesnika. Nažalost, ta pojava najčešće kreće iz same kuće, od roditelja, pa onda u tom lancu idu oni koji pomažu do krajnjeg ishoda, osobe kod kojih dete završi. Da li će završiti da bi služilo za izvršenje nekog krivičnog dela, ili radi prostitucije, prosjačenja, radi pornografskih snimaka, kasete, to može tek na kraju biti ustanovljeno.

⁹ Mijalković, S.: Časopis Bezbednost, Tema: „Vidovi i oblici trgovene ljudima“, Beograd, mart, 2005. godine.

¹⁰ Ibidem.

organa”.¹¹ Uzimanje organa iz leša, radi vršenja istraživanja određenih bolesti ili ispitivanja uzroka smrti leša, medicinski rečeno taj proces se zove „patološko istraživanje”.

Uzimanje delova ljudskih tela je takođe proces *transplantacije*, gde se određeni deo tela (na primer koža), skida i presađuje na drugi deo tela, ili sa jednog tela na drugo telo, zbog oštećenja (na primer najteži oblik opekotina na licu ili rukama) ili sprečavanja daljeg oštećenja, gde je nemoguća potpuna pa negde čak i delimična regeneracija. Ovakav vid hirurģije se naziva medicinski „plastična hirurģija”, koja ima za cilj da pomogne pri saniranju posledice oštećenja nastale na telu i njegovoj funkcionalnosti.

U odnosu na to da li postoji saglasnost davaoca organa (odnosno dela tela), svi oblici ovog vida mogu se podeliti na: dobrovoljno davanje ljudskih organa ili delova tela i nasilno uzimanje ljudskih organa ili delova tela.

Dobrovoljno davanje ljudskih organa ili delova tela, je oblik transplatacije, gde čovek (najčešće roditelji deci) daje svoj organ ili deo tela dobrovoljno uz svoju ličnu saglasnost kao i saglasnot primaoca organa. Bitno je istaći, da je ovde čin i proces transplatacije dobrovoljan, da se radi u adekvatnim uslovima i na zakonit način, u legalnim klinikama, kao i da davaoc - donor organa i primaoc organa, po obavljenj operaciji imaju adekvatnu postoperativnu intenzivnu negu i adekvatno prilagođavanje i vraćanje u svakodnevni život bez (kada je donor u pitanju) i sa (kada je primaoc organa u pitanju) transplantovanim organom.

Nasilno uzimanje ljudskih organa ili delova tela, je takođe oblik transplantacije organa, nasilnim putem bez saglasnosti donora, koji je u ovom slučaju žrtva takvog čina. Ono što karakteriše kako ostale, tako i ovu vrstu eksploatacije žrtve, jeste da su žrtve uglavnom sa ratom zahvaćenih teritorija ili teritorija zahvaćenih siromaštvom, bezakonjem i korupcijom, kao i to da su uglavnom iste najpre otimane na različite načine, utamničavane i po odstranjenju organa, bile ubijane i bacane u različitim kolektivnim grobnicama bez tragova. Ovde se može zaključiti, da se sam način transplantacije vrši u improvizovanim i neadekvatnim uslovima (kada je sam čin vađenja organa u pitanju), na svirep način, i sa fatalnim krajem po žrtvu - donora, a da je primaoc organa uglavnom imućan i bogat čovek koji to dobro plaća, ne osvrćući se za način dolaska do organa, ili donora, već samo da je organ koji treba da primi zdrav i da mu može pružiti funkcionalnost organizma i produžetak sopstvenog života.

To dokazuje i činjenica da su primaoci takvih organa, jedne egocentrične persone, koje ne poseduju savest, i spremene su da dobro plate uzimanje jednog tuđeg života, zarad produžetka svog. Svest da zdravlje nema cenu, i da ljudi kojima treba taj vid lećenja ne odustaju da plate visoke iznose, dovodi do velike ekspanzije

---

¹¹ Bivša glavna tužiteljka Haškog tribunala Karla del Ponte u svojoj knjizi „Lov“ piše, između ostalog, i o trgovini ljudskim organima na Kosovu i za to optužuje OVK. Trgovinom ljudskim organima na Kosovu bave se i istražitelji Haškog tribunala, a na inicijativu Rusije nedavno je pokrenuta istraga o ovom problemu u Savetu Evrope.

ovakvog vida poslovanja od strane onih koji obezbeđuju žrtvu - donora primaocu. Svedoci smo pompeznih vesti i izjava kako domaće tako i inostrane javnosti, koji govore, o ovom vidu eksploatacije žrtava (kada je trgovina ljudima u pitanju), da se deo teritorije Republike Srbije koji nije pod faktičkom vlasti same Srbije, već pod protektoratom „UN-a i Euleksa”, Kosovo i Metohija, kao i prostor Republike Albanije koriste za ilegalne transplantacije organa.

– prinudno vršenje kriminalnih radnji;

Prinudno vršenje kriminalnih radnji je vid eksploatacije žrtava trgovine ljudima pri čemu se one primoravaju na vršenje određenih protivzakonitih radnji, a s ciljem sticanja protivpravne imovinske koristi za primenjivača prinude. Prema stepenu društvene opasnosti koju sa sobom nosi kriminal čiji su nosioci žrtve trgovine ljudima, mogu se izdvojiti sledeći oblici: prinuda na vršenje prekršaja i prinuda na vršenje krivičnih dela.

– prinudno učešće u oružanim sukobima;

Prinudno učešće u oružanim sukobima je vid trgovine ljudima u okviru kojeg se žrtve eksploatišu prinudom na: direktno učešće u oružanoj borbi (neposredna borba) i indirektno učešće u oružanoj borbi (sanitetska služba, izvođenje fizičkih radova, transport opreme i sl.).

Kod ova dva vida eksploatacije, karakteristično je to, što je žrtva dovedena u životnu opasnost. U ratom zahvaćenim zemljama, žrtve su uglavnom ideološki neistomišljenici, zarobljenici ili ljudi koji su po nekom drugom osnovu završili u ratnoj zoni a nisu likvidirani i sl. Oni se uglavnom izlažu u prvim borbenim linijama, žrtvuju kada je potrebno ispitati deo terena prolaska jedinice, gde je rizik od gubitaka veliki ili je moguć. U 20. i 21. veku, karakteristična je pojava u kojoj su ovom vidu eksploatacije izložena deca, najosetljivija kategorija ljudi. Svedoci smo takvih primera u Afričkim, Azijskim i drugim zemljama ratom zahvaćenim, gde se deca regrutuju i pretvaraju u borbene mašine. Psiholozi, kao razlog regrutovanja dece u vojnike, navode sugestibilnost dece (podvodljivost i manipulacija) a i psihološki momenat koji utiče na čoveka vojnika, kada treba doneti odluku o likvidaciji deteta, bez obzira na to što je reč o deci vojnicima. Treba navesti i činjenicu, da se pored sugestiviteta dece, prilikom njihove regrutacije, upotrebljavaju i razne vrste droga i opijata.

Primeri koji valjano opisuju pojavu su vođa pobunjenika u Demokratskoj Republici Kongo Tomas Lubanga, kao i Džozef Koni iz Ugande, koji se terete da su dečake otimali i od njih pravili vojnike, a od devojčica seksualne robinje.¹²

¹²Međunarodni krivični sud proglasio je vođu pobunjenika Demokratske Republike Kongo Tomasa Lubangu krivim za regrutovanje dece vojnika u konfliktima 2002. – 2003. godine. To je prvi okončani proces od početka rada suda 2002. godine. "Tužilaštvo je dokazalo da je van svake sumnje Tomas Lubanga kriv za regrutovanje dece mlađe od 15 godina i njihovo aktivno uključivanje u borbe", rekao je predsedavajući sudija Adrijan Fulford. Sudije su rekle da je Lubanga "lično koristio decu mlađu od 15 godina za svoju telesnu stražu". Presuda za Lubangu mogla bi biti doživotna robija, najviša kazna suda. Tužilaštvo tvrdi da je Lubanga vodio političku grupu Savez Patriota Konga i zapovedao njenim oružanim krilom, Patriotskim snagama za oslobođenje Konga, koje su za borbu regrutovale decu, na silu i dobrovoljno. On je priznao da je vodio stranku ali je porekao da je komandovao njenim oružanim

Sagledavanje položaja žrtava

Na inicijativu i uz podršku međunarodne zajednice stvoren je i prvi institucionalni mehanizam za identifikaciju, pomoć i zaštitu žrtava (Nacionalni mehanizam za upućivanje žrtava je okvir rada baziran na saradnji različitih aktera u borbi protiv trgovine ljudima). Primenom ovakvog okvira rada državi je omogućeno da zaštiti ljudska prava žrtava trgovine ljudima i da kroz strateško partnerstvo sa nevladinim sektorom omogući sveobuhvatni odgovor na problem trgovine ljudima. (National Referral Mechanisms, Joining Efforts to Protect the Rights of Trafficked Persons, A Practical Handbook, OSCE/ODIHR 2004). Ovim mehanizmom identifikovani su svi akteri koji mogu doći u kontakt sa žrtvama, odnosno potencijalnim žrtvama trgovine ljudima, kao i sistem neophodne pomoći koji obuhvata medicinsku, psiho - socijalnu i pravnu pomoć.

Naglašena je uloga Službe za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima, koja deluje u okviru Ministarstva rada i socijalne politike - Zavoda za vaspitanje dece i omladine u Beogradu, čija je ključna uloga zaštita ljudskih prava žrtava pri njihovoj identifikaciji i tokom procesa pružanja pomoći i zaštite. Ona u svom radu svakodnevno saraduje sa policijom i pravosudnim organima, specijalizovanim nevladinim organizacijama, kao i drugim organizacijama aktivnim u borbi protiv trgovine ljudima.

Uočena je pojava da su žrtve trgovine ljudima na prostoru Srbije do 2004. godine, bile prvenstveno strane državljanke iz zemalja istočno - evropskog bloka (Rusije, Ukrajine, Rumunije, Moldavije, Bugarske, Belorusije), radi seksualne eksploatacije, u proseku starosti od 20 do 24 godine života. Od tada je, na nesreću, primetna tendencija opadanja starosne dobi žrtava na 14 do 18 godina, koja se sve više pomera i na decu mlađu od 14 godina života.

Od 2004. godine, uočeno je, da su sve više žrtve trgovine ljudima domaćeg porekla, a sve je manja zastupljenost žrtava stranog porekla. Sve to ukazuje na činjenicu da je Srbija od zemlje tranzita i destinacije, postala zemlja porekla, tranzita i eksploatacije domaćih državljana. Takođe, procesuirano je više slučajeva trgovine ljudima u cilju radne eksploatacije, gde su u većini slučajeva žrtve punoletni muškarci, državljani Srbije. Zabeleženi su i slučajevi trgovine ljudima u cilju prisilnog prosjačenja i vršenja krivičnih dela.

---

krilom. Ključni dokaz tužilaštva je video - snimak koji prikazuje Lubanga kako se u kampu za obuku obraća regrutima, među kojima se nalaze mladići i deca. Na drugom video snimku, njegovo vozilo prati kamionet pun teško naoružanih telohranitelja od kojih bar dvojica izgledaju kao deca. Lubanga koji je završio psihologiju, postavljao se kao političar, rodoljub i mirotvorc u istočnoj oblasti Konga, državi bogatoj prirodnim resursima ali osiromašenoj unutrašnjim sukobima vođenim oko njenog mineralnog bogatstva. Što se tiče, Džozefa Konija, on se od 2006. godine ne nalazi u Ugandi, isti je u bekstvu sa svojim paravojnim jedinicama, i rasipani su po Afričkim džunglama. Takođe, za njim je raspisana „Interpol“-ova „Crvena“ poternica, i ukoliko bude uhvaćen, sa svojim saradnicima, biće sproveden pred „Međunarodnim sudom pravde“ u Hagu (Holandija), gde će mu se suditi kao i Tomasu Lumbangeu i drugima. Detaljnije: „Hag: Prva presuda za regrutovanje dece vojnika“.

Poseban protokol o postupanju pravosudnih organa u zaštiti lica koja su žrtve trgovine ljudima u Republici Srbiji

Ministarstvo pravde kao jedna od institucija sistema koje učestvuju u koordiniranom radu na suzbijanju trgovine ljudima želi da doprinese unapređenju procedura za što efikasnije postupanje u suprotstavljanju ovom vidu kriminala; osnovni cilj izrade Protokola jeste davanje smernica za što efikasniju identifikaciju i prepoznavanje žrtava trgovine ljudima, kako bi im se dalje pružila adekvatna zaštita, a drugi cilj je efikasno vođenje krivičnog postupka i poseban odnos prema žrtvi koja učestvuje u njemu.

Polazeći od naših međunarodnih obaveza, ali još više od odgovornosti za stvaranje društva u kojem je ljudsko dostojanstvo prioritet, Posebnim protokolom definisane su jasne procedure u postupanju pravosudnih organa kako bi se dodatno unapredila saradnja sa drugim nosiocima javne vlasti i civilnog sektora u zaštiti žrtava trgovine ljudima.

Posebni protokol je pre svega orijentisan na pomoć žrtvama i njihovu što adekvatniju zaštitu, kako tokom sudskog postupka, tako i posle njega. U tom smislu, osnovni cilj izrade Protokola jeste davanje smernica za što efikasniju identifikaciju i prepoznavanje žrtava trgovine ljudima, kako bi im se dalje pružila adekvatna zaštita (omogućavanje nastavka školovanja, profesionalnog usavršavanja, iznalaženja adekvatnog smeštaja za žrtve trgovine ljudima, iznalaženje mogućnosti za dobijanje mesečne nadoknade u procesu reintegracije). Drugi cilj jeste efikasno vođenje krivičnog postupka i poseban odnos prema žrtvi koja učestvuje u njemu.

Poznato je koliko davanje iskaza pred sudom može biti traumatično iskustvo za mnoge žrtve i svedoke, pre svega usled nedostatka odgovarajućih informacija o osnovnim principima i pravilima koja se odnose na njihovo učešće u krivičnom postupku. Žrtve se osećaju uplašeno i nesigurno znajući da će se ponovo sresti sa okrivljenim, što ponekad može dovesti i do njihove nemogućnosti da daju iskaz. U takvim slučajevima u kojima može doći do sekundarne viktimizacije krivičnopravni sistem se suočava sa dve vrste problema. Primarni problem su negativne posledice koje nastaju po žrtvu koja, kao učesnik u postupku, gubi poverenje kako u mogućnost sistema da pruži adekvatnu zaštitu, tako i u sve učesnike postupka. Druga vrsta problema, od podjednakog značaja, javlja se u slučajevima u kojima žrtva odluči da odustane od učešća u postupku i time dovede u pitanje kvalitet dokaza, kao i efikasnost i brzinu vođenja krivičnog postupka. Kao jedan od doprinosa naporima da se izbegnu takvi ishodi, Posebni protokol daje neophodne smernice za postupanje sa žrtvom u svim fazama postupka.

Protokolom se posebno ukazuje na domaće zakonodavstvo i međunarodne konvencije koji pred organe krivičnog postupka postavljaju zahteve blagovremene i adekvatne zaštite žrtava, kao i efikasnog vođenja postupka. Protokolom se posebno promovise značaj vođenja proaktivne istrage.¹³

¹³ Mišljenje Ministarstva pravde, br. 119-01-00016/2011-05 od 1.3.2011. godine.

ZALJUČAK

Trgovina ljudima se može nazvati univerzalnim problemom čovečanstva. Nijedna zemlja, pa čak ni visoko razvijene, nisu imune na posledice ovog fenomena. Tačnije, države ne možemo podeliti na one koje imaju ovaj bezbednosni problem i na one koje ga nemaju – sa stanovišta trgovine ljudima sve države možemo podeliti samo na države porekla žrtve, države tranzita i države destinacije žrtvi. Centralni element trgovine ljudima je eksploatacija, a osnovna karakteristika slojevitost. Radi se o razvijenom obliku organizovane kriminalne aktivnosti koja se javlja u različitim vidovima, i na internom i na međunarodnom planu, sa mnoštvom isprepletanih interesa. Sve to govori u prilog da je ova pojava složen fenomen koji podleže definisanju sa različitih stanovišta - bezbednosnog, međunarodnog, viktimološkog, sociološkog. Takođe, vrlo često se trgovina ljudima vrlo usko posmatra, pa se u nekim zemljama odnosi samo na slučajeve seksualne i radne eksploatacije ili obuhvata trgovinu samo žena i dece. Ali ono oko čega postoji univerzalni konsenzus u pogledu ovog fenomena jeste da predstavlja jedan od najtežih oblika kršenja osnovnih ljudskih prava.

Složenost ove pojave utiče na činjenicu da rad na suzbijanju trgovine ljudima takođe bude složen. Radi se o dugotrajnom procesu koji da bi bio uspešan mora da se sprovede istovremeno na tri grane. Prvu granu u procesu suzbijanja sprovodi zakonodavac stvarajući pravni okvir kojim će se trgovina ljudima prepoznati kao krivično delo i pružiti odgovarajuća pravna zaštita kao cilj takve inkriminacije. Drugu granu čine policijski organi koji prepoznavanjem problema, međunarodnom saradnjom sa inostranim službama i različitim istražnim tehnikama efikasno rade na privođenju počinitelaca i prikupljanju dokaza. I najzad, treću granu u procesu čini sud procesuiranjem pojedinačnih slučajeva i izricanjem adekvatnih kazni. I zaista, bez istovremene volje i saradnje svih triju institucija ne može se govoriti ni o uspešnim i dugoročnim rezultatima u borbi protiv ove pojave.

LITERATURA:

1. ILO, Combating Forced Labour: A Handbook for Employers&Business, International Labour Office, Geneva, 2008.
2. Krivični zakonik Republike Srbije, "Službeni glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009 i 111/2009.
3. L. Betten, International Labour Law, Kluwer, Deventer-Boston, 1993.
4. Mijalković, S.: Trgovina ljudima kao oblik organizovanog kriminala - časopis Nauka, Bezbednost Policija br. 2-3/04, Policijska akademija, Beograd.
5. Mijalković, S.: Časopis Bezbednost, Tema: „Vidovi i oblici trgovine ljudima“, Beograd, 2005.

6. Mijalković, S.: Pojam trgovine ljudima, Internacional Council of Voluntary Agencies/Centre for International Support, International Organization for Migration i Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju, Beograd, 2004.
7. Mijalković, S.: Suprotstavljanje trgovini ljudima i krijumčarenju migranata – mogućnost unapređenja bezbednosno – kriminalističke prakse nacionalnog sistema bezbednosti, Službeni glasnik, Beograd, 2009.
8. Mijalković, S.: Trgovina ljudima, Beosing, Beograd, 2005.

THE EXPLOITATION OF TRAFFICKING VICTIMS

Msc Maja Grujic

Abstract:

This paper analyses the exploitation of trafficking victims, as a central element of the crime of trafficking. Although, sexual exploitation is the most popular form, the exploitation of victims can occur in the form of labor exploitation, forced participation in armed conflict, forced execution of criminal acts, taking of human organs and body parts, forced marriage, illegal adoption. At the same time, this paper shows the position of the victims and the support of the international community and national legislation.

Keywords: human trafficking, the exploitation of victims, the position of traffick